

ਜੁਗ ਗਦਰੀ ਦਾ ਅਗਨੀ-ਕੁੰਡ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਰਾਜ ਪਲਟਾਊ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਰਾਜ-ਪਲਟੋਣ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੂਕਾ ਬਗਾਵਤ

(ਵਿਦਰੋਹੀ)

(ਅਕਤੂਬਰ, 1928 ਵਿੱਚ “ਕਿਰਤੀ” ਮਾਸਕ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ‘ਜੁਗ ਗਦਰੀ ਦੇ ਅਗਨੀ ਕੁੰਡ’ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਰਾਜ ਪਲਟਾਊ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਲੇਖ ਲਿਖੇ। ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੂਕਾ ਬਗਾਵਤ ‘ਤੇ ਇੱਕ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ। ਵਿਦਰੋਹੀ ਦਾ ਕਲਮੀ ਨਾਂ ਇਸ ਲੇਖ ਹੇਠ ਇਥੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ: ਸੰਪਾਦਕ)

ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜ-ਪਲਟਾਊ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪਾਠਕਾਂ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਹਲਚਲ ਕੂਕਾ ਤਹਿਰੀਕ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਉੱਝ ਤਾਂ ਉਹ ਤਹਿਰੀਕ ਮਜ਼ਹਬੀ ਜਿਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜ਼ਰਾ ਗੌਰ ਨਾਲ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਲਹਿਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿ ਮਜ਼ਹਬ ਭੀ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਤਹਿਰੀਕ ਪਹਿਲਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਖੈਰ! ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਆਪੋ ਵਿੱਚੀ ਦੀ ਫਿਕਰੇਬੰਦੀ ਅਤੇ ਤੰਗਦਿਲੀ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬੜੇ-ਬੜੇ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਹੋਏ ਹੀ ਨਾ ਹੋਣ, ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਉੱਚੀ ਥਾਂ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਹੋ ਹਾਲਤ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬੜੇ ਭਾਰੇ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ‘ਗੁਰੂ’ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ‘ਗੁਰੂ’ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਅਲੱਕ ਨਹੀਂ, ਵਗ਼ੈਰਾ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹਾਂ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਘਾਟਾ ਹੈ। ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਆਦਮੀ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹਰ ਸਾਲ ਬਰਸੀਆਂ ਮਨਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਇਸ ਪੁਰ ਮੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਜੇ ਮਸਾਲਾ ਮਿਲਿਆ, ਉਹ ਪਾਠਕਾਂ ਅੱਗੇ ਰੱਖਾਂਗੇ।

ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਸੁੱਤਿਆਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੀ ਚਿਰ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਨੀਂਦਰ ਖੂਬ ਘੂਕ ਆਈ। ਪਰ ਹੁਣ ਮੁੜ ਹੋਸ ਵਿੱਚ ਔਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਉੱਠੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਦਬੋਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਕੁੱਝ ਰੱਬ ਨੇ ਸਾਮਾਨ ਵੀ ਐਸੇ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਉਹ ਤਹਿਰੀਕ ਵੀ ਕੁਚਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਉਸ ਤਹਿਰੀਕ ਦਾ ਨਾਂ ਸੀ ‘ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ’, ਕੁੱਝ ਮਜ਼ਹਬੀ, ਕੁੱਝ ਸਮਾਜਿਕ ਰੰਗ-ਰੂਪ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਉਹ ਤਹਿਰੀਕ ਇੱਕ ਰਾਜ-ਪਲਟਾਊ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਜੁਗ ਪਲਟਾਊ ਤਹਿਰੀਕ ਸੀ।

ਚੂੰਕਿ ਹੁਣ ਤੀਕ ਸਭਨਾਂ ਤਹਿਰੀਕਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਹੋ ਹੀ ਦੱਸਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਮਾਇਤ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਬਣ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਮੋਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਪਾਖੰਡੀ ਸਾਧੂਆਂ ਵਰਗਾ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੀ। ਜੋ ਸਿਪਾਹੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਤਨਖ਼ਾਹਾਂ ਖ਼ਾਤਰ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਲਈ ਕਹੋ, ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਕਹੋ, ਉਹ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਭਾਵ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਅਤੇ ਮਰਦੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਇਹੋ ਕੱਝ ਸੀ, ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦੀ ਤਹਿਰੀਕ ਵੀ ਇਹੋ ਕੁੱਝ ਦੱਸਦੀ ਹੈ। ਰਾਣਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇ ਸਾਥੀ ਰਾਜਪੂਤ ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੜਾਕੇ ਸਨ। ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਦੇ ਵੀਰ ਛਤਰਸਾਲ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਐਸੇ ਹੀ ਸਨ।

ਐਸੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਜਮਾਇਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 1824 ਵਿੱਚ ਲੁਧਿਆਣੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਭੈਣੀ ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਤਰਖਾਣ ਘਰਾਣੇ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਜਵਾਨੀ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨੌਕਰੀ-ਨੁਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਪਿੰਡ ਚਲੇ ਗਏ। ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

1857 ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਵਿੱਚ ਜੋ ਜੋ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਹ ਸਭ ਦੇਖ ਕੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਗ਼ਦਾਰੀ ਦੇਖ ਕੇ ਕੁੱਝ ਕੁ ਅਸਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਇਆ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੱਸਦੇ ਚਲੇ ਗਏ ਕਿ ਫਰੰਗੀ ਕੋਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਰੋਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੀ ਉਸ ਨਾਮਿਲਵਰਤਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ 1920 ਵਿੱਚ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਨੌਕਰੀ ਕਚਿਹਰੀਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਅਤੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਸੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਰੇਲ ਅਤੇ ਤਾਰ ਦਾ ਵੀ ਬਾਈਕਾਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪਹਿਲੋਂ-ਪਹਿਲ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਦਾ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹਾਂ! ਇਤਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਰਾਬ ਮਾਸ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਲੜਕੀਆਂ ਆਦਿ ਵੇਚਣ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦੇ ਬਰਖਿਲਾਫ਼ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪੌਲੀਟੀਕਲ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗਿਆ ਗਿਆ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮ ਦਾਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਇੱਕ ਪੌਲੀਟੀਕਲ ਆਦਮੀ ਸਮਝਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। 1857 ਦੇ ਬਾਦ ਜਲਦੀ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਰੂਸ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਮੁੜ ਕੋਈ ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਉਸੀ ਆਦਮੀ ਦੇ ਮੁਤੱਲਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਆਪ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ।

ਟੀ.ਡੀ. ਫਾਰਸਿਥ ਨੇ, ਜੋ ਕਿ 1863 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਚੀਫ਼ ਸਕੱਤਰ ਸਨ, ਆਪਣੀ ਜੀਵਨੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 1863 ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਏਹ ਮਜ਼ਹਬੀ ਜੇਹੀ ਤਹਿਰੀਕ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਬੜਾ ਭੜਥੂ ਪਾ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਭੈਣੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬਹੁਤ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਔਣਾ-ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਇਕੱਠਾ ਹੋਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪੁਰ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਨ ਵੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਬਦਲ ਲਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ 22 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ 'ਚ ਵੰਡ ਲਿਆ। ਹਰੇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਮੋਹਰੀ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਮੁਕਰਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿ ਸੂਬਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਗੁਪਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀ ਰੱਖਿਆ, ਜਥੇਬੰਦੀ ਵੱਧਦੀ ਚਲੀ ਗਈ, ਹਰੇਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਪਰ ਬਾਹਰਲਾ ਰੌਲਾ-ਰੱਪਾ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 1869 ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਵਾਹਵਾ ਜੋਸ਼ ਖਰੋਸ਼ ਵਧਿਆ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਕੁੱਝ ਕੂਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਦੇ ਬੁੱਚੜ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਖਾਤਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗਊ-ਹੱਤਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਊ ਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੇ ਭਗਤ ਸਨ ਹੀ, ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਸਾਰੇ ਬੁੱਚੜ ਮਾਰ ਸੁੱਟੇ ਅਤੇ ਭੈਣੀ ਦੀ ਰਾਹ ਫੜ ਲਈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਪਕੜੇ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣੀ। ਸਭ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਘੱਲ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਕਸੂਰ ਮੰਨ ਲੈਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਲੋਕੀ ਆ ਕੇ ਫ਼ਾਂਸੀ ਅੱਗ ਗਏ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਕੋਈ ਵਾਕਿਆ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਫ਼ਾਂਸੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋਸ਼ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਦਰਸ਼ ਸੀ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਗਊ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਧਰਮ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

13 ਜਨਵਰੀ 1872 ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਮਾਘੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੋਂ ਲੋਕ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਕੂਕਾ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਕੋਤਵਾਲੀ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਰਿਆ ਪਿਟਿਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਬੈਲ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਬੇਚਾਰਾ ਦੁੱਖੀ ਹੋਇਆ ਭੈਣੀ ਪੁੱਜਾ। ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦੁੱਖ-ਕਥਾ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ, ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਜ਼ੋਰ ਪਕੜ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹੀ ਖੜੀ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਜ਼ੋਰ ਫੜਨ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਪਰ ਹਾਲੇ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਤਿਆਰੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕੀ। ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਐਸੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕਰਦੇ? ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਮੰਨਦੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੀਤਾ ਕਤਰਿਆ ਸਾਰਾ ਤਬਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਕਰਨ! ਆਖਰ ਜਦ ਉਹ 150 ਆਦਮੀ ਤੁਰ ਹੀ ਪਏ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁਲਿਸ ਪਾਸ ਖ਼ਬਰ ਘੱਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਹ ਆਦਮੀ ਰੌਲਾ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਖ਼ਰਾਬੀ ਕਰਨ। ਮੈਂ ਜੁੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸੌ ਭੂਢ ਸੌ ਆਦਮੀ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਬਚੀ ਰਹੀ ਤਾਂ ਇਹ ਕਮੀ ਤਾਂ ਮੁੜ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਫੇਰ ਸਭ ਤਿਆਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਪੁਰ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋ ਸਕੇਗੀ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ End justifies the means (ਨਤੀਜੇ ਨਾਲ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਰੀਕੇ ਜਾਇਜ਼ ਸਨ ਕਿ ਨਾਜਾਇਜ਼) ਵਾਲਾ ਅਸੂਲ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਤੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਕਮ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਤੇ ਚਾਲਾਂ ਨੇਕ-ਨੀਅਤੀ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਸਮਝ ਸੋਚ ਕੇ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਹਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਹੋ ਜਾਵੇ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀ, ਤੇ ਬਸ ਫੇਰ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਾ! ਬੇਵਕੂਫ਼-ਬਦਨੀਅਤ ਆਦਿਕ ਖ਼ਿਤਾਬ ਲੀਡਰ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਚਾਲ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ

ਤਹਿਰੀਕ ਨੂੰ ਬਚੋਣ ਖਾਤਰ ਚੱਲੀ ਸੀ, ਉਹ ਚੁੰਕਿ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋਈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਾਇਰ ਅਤੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਬਦਨੀਅਤ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਖ਼ੈਰ!

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਇੱਕ ਚਾਲ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਐਸਾ ਇਲਾਜ ਕਰ ਲੈਣ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਬੜੀ ਖਰਾਬੀ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ, ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਏਸ ਵੱਡੀ ਭਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਕੋਲੋਂ ਬਹੁਤ ਡਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੀਹ ਸੁੱਟਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਪਰ 15 ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਖ਼ਤ ਵਿੱਚ ਮਿ. ਕਾਵਨ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨ ਲਿਖ ਘੱਲੀ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਬੇਤੁਅਲਕੀ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਤਅਲਿਕ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਖ਼ੈਰ! ਉਹ 150 ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਉਥੋਂ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਖਰੋਸ਼ ਨਾਲ ਚੱਲ ਪਏ।

ਜਦੋਂ ਉਹ 150 ਆਦਮੀ ਉਥੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਟੁਰ ਪਏ, ਤਦੋਂ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਸੀ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੋਈ ਬੰਦੋਬਸਤ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਕਿਉਂ? ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਛੋਟੀ-ਮੋਟੀ ਖ਼ਰਾਬੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਬਹਾਨਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਸਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਨੂੰ ਪੀਹ ਸੁੱਟਣ। ਸੋ ਹੁਣ ਮਿਲ ਗਿਆ।

ਉਹ ਕੂਕੇ ਬੀਰ ਉਦਣ ਤਾਂ ਪਟਿਆਲਾ ਰਾਜ ਦੀ ਹੱਦ 'ਤੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਰੱਬੋਂ ਵਿੱਚ ਪਏ ਰਹੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵੀ ਉਹ ਉਥੇ ਹੀ ਟਿਕੇ ਰਹੇ। 14 ਜਨਵਰੀ 1872 ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਲੋਂਦ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਕੁੱਝ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪੁਰ ਹਮਲਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ? ਏਸ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਗੈਜੇਟਿਅਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਮਲੋਂਦ ਸਰਦਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਿੱਚ ਲੀਡਰ ਬਣਨਗੇ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਹੁਤ ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਮਲੋਂਦ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਮਦਦ ਦੇਣ ਦਾ ਵਾਇਦਾ ਕੀਤਾ ਹੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਜਦੋਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਬਗ਼ਾਵਤ ਤਾਂ ਅਗੇਤਰੀ ਹੀ ਉੱਠ ਖਲੋਤੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ ਵੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵੀ ਸੱਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਗਈਆਂ, ਤਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ। ਖ਼ੈਰ! ਜੋ ਕੁੱਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਕੁੱਝ ਘੋੜੇ, ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਤੋਪ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਉਥੋਂ ਚਲੇ ਗਏ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਦੋ-ਦੋ ਆਦਮੀ ਮਰ ਗਏ ਤੇ ਕੁੱਝ ਫੱਟੜ ਹੋ ਗਏ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰ ਨੂੰ 7 ਵਜੇ ਉਹ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਇਤਲਾਹ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਧਰ ਬੜੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਫ਼ੌਜਾਂ ਹਥਿਆਰ ਲਈ ਖਲੋਤੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਵੀਰਾਂ ਐਡੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਫ਼ੌਜਾਂ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ। ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਘੁਸ ਗਏ ਅਤੇ ਜਾ ਕੇ ਮਹੱਲ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਥੇ ਵੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਰੋਕ ਸਕੀਆਂ। ਉਹ ਜਾ ਕੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਭੰਨਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਭੰਨ ਹੀ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਉਹ ਇੱਕ ਹੋਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਭੰਨਦੇ ਰਹੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਵਕਤ ਜਾਇਆ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲਿਆ।

ਉਧਰੋਂ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਆਖ਼ਿਰ ਲੜਦਿਆਂ-ਲੜਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਮੁੜਨਾ ਪਿਆ। ਉਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ 8 ਸਿਪਾਹੀ ਮਾਰੇ ਅਤੇ 15 ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕੀਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੱਤ ਆਦਮੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਉਥੇ ਵੀ ਕੁੱਝ ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਘੋੜੇ ਲੈ ਕੇ ਭੱਜ ਵੱਗੇ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਉਹ ਤੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ। ਅਤੇ

A sort of running fight was kept along, shots fired, and many more Kookas were wounded till both the parties reached the village of Rurr in the Patiala State, the Kookas carrying most of the wounded with them.

ਯਾਨੀ ਨਾਲੇ ਭੱਜਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਨਾਲੇ ਲੜਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਕਈ ਆਦਮੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਚੁੱਕ ਕੇ ਭੱਜਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਆਖ਼ਿਰ ਪਟਿਆਲਾ ਰਾਜ ਦੇ ਰੱਤ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹ ਜੰਗਰ ਵਿੱਚ ਲੁਕ ਗਏ। ਕੁੱਝ ਘੰਟੇ ਬਾਦ ਸ਼ਿਵਪੁਰ ਦੇ ਨਾਜ਼ਿਮ ਨੇ ਮੁੜ ਹਮਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਲੜਾਈ ਛਿੜ ਪਈ ਪਰ ਬੇਚਾਰੇ ਕੂਕੇ ਥੱਕੇ ਟੁੱਟੇ ਸਨ। ਆਖ਼ਿਰ 68 ਆਦਮੀ ਪਕੜੇ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਤੀਵੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਪਟਿਆਲਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਿ. ਕਾਵਨ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੇ ਉਸ ਦਿਨ ਇੱਕ ਖ਼ਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ:

“It looks like the commencement of an insurrection...”

ਯਾਨੀ ਏਹ ਇੱਕ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਾਂਗੂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਵਿੱਚ ਫਾਂਸੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਕਸੂਰ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ। ਉਹਨਾਂ ਬਗ਼ਾਵਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਖਜ਼ਾਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮੱਚਣੀ ਸੀ, ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆ ਮਿਲਣਾ ਸੀ, ਮੁੜ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਬੋਣਾ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਕੇ ਤੋਪ ਗੱਡ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ 50 ਕੂਕੇ ਬਹਾਦਰ ਤੋਪ ਅੱਗੇ ਬੰਨ੍ਹ-ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਡਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਹਰ ਇੱਕ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਤੋਪ ਅੱਗੇ ਝੁਕ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਤੋਪ ਨਾਲ ਉੱਡ ਜਾਂਦਾ। ਫੇਰ ਕੁੱਝ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 49 ਆਦਮੀ ਉਡਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਪੰਜਾਹਵਾਂ ਇੱਕ ਤੇਰਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਝੁੱਕ ਕੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਦੇ ਤੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਉਹ ਬਾਲਕ ਏਹ ਗੱਲ ਨਾ ਸਹਾਰ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਉਛਲ ਕੇ ਉਸਨੇ ਕਾਵਨ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਫੜ ਲਈ ਅਤੇ ਨਾ ਛੱਡੀ ਜਦ ਤੱਕ ਉਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਵੱਢ ਨਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਬਾਕੀ ਸੋਲਾਂ ਆਦਮੀ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਵਿੱਚ ਫਾਂਸੀ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਉਧਰ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਲ ਚਾਰ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਤੇ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਰੰਗੂਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਏਹ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਰੈਗੂਲੇਸ਼ਨ 1818 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਈ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਲੋਕੀਂ ਬੜੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਬਣਿਆ। ਬਗ਼ਾਵਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸੱਦਿਆ ਅਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਲੋਕੀਂ ਘਰ ਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਭੈਣੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਇੱਕ ਗਰੋਹ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿ 172 ਆਦਮੀ ਸਨ, ਕਰਨਲ ਬਾਇਲੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਉਹ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਝੱਟ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 120 ਨੂੰ ਤਾਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਪਰ 50 ਐਸੇ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਹੀ ਘਰ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸਭ ਜਾਇਦਾਦ ਆਦਿਕ ਵੇਚ-ਵੂਚ ਕੇ ਲੜਨ ਮਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਆਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਸਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਦਬਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਯਤਨ ਨਿਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਮੁਲਕ ਭਰ ਵਿੱਚ ਜਿਤਨ ਕੂਕੇ ਸਨ, ਉਹ ਸਭੇ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਣਾ-ਜਾਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਬੰਦਸ਼ਾਂ 1920 ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਹਟਾਈਆਂ ਗਈਆਂ।

ਇਹੋ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਸੰਖਿਪਤ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ।